

>> *El Consolat Britànic de Barcelona coordinava l'arribada d'aviadors aliats a la ciutat.*

Fugint de Hitler

Mirant al sud. Resistents francesos, militars aliats, jueus i nazis buscant refugi a l'Espanya franquista

Durant la Segona Guerra Mundial, igual que havia succeït en altres situacions de conflicte bèl·lic, els Pirineus esdevingueren un territori de fugida a través del qual un mínim de 80.000 persones aconseguiren deixar enrere la persecució per refugiar-se a Espanya. La majoria dels evadits foren detinguts i retinguts en presons i camps de concentració, mentre uns pocs travessaren clandestinament la península Ibèrica gràcies a l'ajut de les fileres d'evasió que actuaven al voltant de la frontera.

JOSEP CALVET > TEXT I FOTOS

El conjunt dels refugiats arribats durant la II Guerra Mundial pot ser dividit en quatre grups. En primer lloc, els ciutadans francesos que fugien per patriotisme i voluntat de resistència amb l'objectiu d'incorporar-se a l'exèrcit que els generals Giraud i De Gaulle organitzaven al nord d'Àfrica i, a partir de la primavera de 1943, fugir del Servei de Treball Obligatori (STO), que enviava a treballar a Alemanya els joves en edat militar. Els jueus formaven el segon grup en importància numèrica, i fugien de la persecució que s'havia endegat contra ells, primer a Alemanya i després als països ocupats per l'exèrcit alemany. La seva destinació acostumava a ser Amèrica o el protectorat britànic de Palestina. En tercer lloc trobem els militars aliats. En un primer període es tractava d'efectius desmobilitzats procedents dels països ocupats per l'exèrcit nazi, més endavant altres que fugien de presons i camps de concentra-

ció alemanys i, en darrer lloc, aviadors que després de ser abatuts en el front de guerra perseguïen reincorporar-se als combats des d'Anglaterra. Finalment, després de l'alliberament de França, a finals de 1944, foren centenars els nazis que buscaren protecció a l'Espanya franquista.

Les comarques gironines tingueren un protagonisme destacat en aquest pas de frontera, tant les duanes de Puigcerdà i la Jonquera com les línies de ferrocarril que arribaven a Portbou i a Puigcerdà i els colls de muntanya de la Cerdanya, el Ripollès, la Garrotxa i l'Alt Empordà. Inicialment, les rutes més freqüentades eren les que arribaven per carretera i ferrocarril als llocs duaners. Quan la pressió de les forces policiaques franceses i alemanyes fou més intensa, la majoria de les evasions es materialitzaren pels passos de muntanya. L'Alt Empordà es convertirà en la comarca més transitada, mentre que els passos dels Pirineus occidentals, per ser més abruptes i tenir presèn-

Durant la Segona Guerra Mundial, un mínim de 80.000 persones (resistents, militars aliats, jueus i nazis) aconseguiren refugiar-se a Espanya

cia de neu bona part de l'any, esdevindran menys vulnerables. Per la seva part, altres fugitius aconseguiren fugir de França mitjançant embarcacions que sortien des de Canet Plage o Portvendres i arribaven a l'Escala, a la badia de Roses i a diverses platges situades entre Llançà i Colera.

Molts, però, eren detinguts per les forces de la policia, de la Guàrdia Civil i de l'exèrcit espanyol que patrullaven tots els camins, pobles i ciutats. Només durant l'any 1943 foren empresonades més de 7.000 persones. Inicialment se'ls portava als pobles on tenia la caserna la Guàrdia Civil (Espolla, Maçanet de Cabrenys, Camprodon, Sant Joan de les Abadesses, Querolbs, Ribes de Freser, etc.), i d'allí anaven a les presons de partit judicial (Olot, Puigcerdà i Ripoll). Posteriorment, eren traslladats a la ciutat de Figueres, on funcionaren tres establiments penitenciaris. Hi havia un camp de recepció de detinguts situat en un magatzem del carrer Progrés, conegut amb el nom de «la Carbonera». Únicament s'hi tancaven homes que eren destinats a la presó cel·lular de Figueres o al camp de

concentració de Miranda de Ebro (Burgos). A la presó cel·lular també s'empresonava les dones i els seus fills. En total, entre 1939 i 1944, passaren per aquest establiment gairebé quatre mil detinguts estrangers acusats de pas clandestí de fronteres. Al castell de Sant Ferran hi foren reclosos militars i tots aquells que foren sotmesos a la justícia militar per respondre d'un delictes de contraban monetari.

D'altres detinguts anaven a la presó provincial de Girona, ubicada primer a l'edifici del Seminari i, posteriorment, traslladada al convent de les monges de Santa Clara, de Salt. A la vegada, la ciutat de Girona també tenia una presó de dones, situada a l'edifici de les Adoratris, on anaven les detingudes, en alguns casos amb els seus fills i en altres en solitari, atès que ocasionalment els infants també eren ubicats a l'Hospici Provincial, situat a la plaça de l'Hospital. Algunes setmanes després, dones i nens acostumaven a ser allotjats als balnearis de Caldes de Malavella.

L'atenció als evadits quedava en mans dels consolats aliats de Barcelona, que vet-

>> *Estació de Portbou.*

A Figueres hi havia fins a tres centres d'internament: la presó cel·lular, el centre de detinguts de «la Carbonera» i el castell de Sant Ferran

>> *Tot i que els Pirineus i la seva frontera quedarien sota administració del règim col·laboracionista de Vichy, la persecució nazi superaria la línia de demarcació que dividia França.*

llaven pels seus compatriotes per tal que fossin alliberats i, en el cas dels homes, evitar la seva conducció a Miranda de Ebro. Tant francesos com britànics tenien agents consulars a Girona, mentre que altres consolats com el polonès i el belga hi enviaven regularment els seus representants per tal de negociar tot plegat amb el governador civil, de qui depenien els internats. En el cas dels jueus, des de finals de 1941 comptaven a Barcelona amb una representació de l'organització benèfica American Joint Distribution Committee, que realitzà una gran tasca en aconseguir que un contingent important de refugiats, tot i ser capturats, fossin instal·lats en hotels de Figueres i de Girona. A l'Hotel París, de la capital de l'Alt Empordà, hi foren allotjades, per exemple, diverses famílies de la noblesa francesa i belga, generals de l'exèrcit, polítics com el senador francès i antic ministre Charles Reibel i el baró Philippe de Rothschild. La sortida de tots plegats d'Espanya acostumava a demorar-se a conseqüència de la poca agilitat en alliberar els presoners del camp de Miranda de Ebro i, en el cas dels jueus, per les dificultats d'obtenir permisos d'emigració a tercers països.

>> *La figura de Walter Benjamin i el memorial dissenyat per Dani Karavan a Portbou han esdevingut un homenatge als que escaparen del nazisme per les comarques de Girona.*

Els balnearis de Caldes de Malavella

Els establiments termals i fondes de Caldes de Malavella acolliren, en diverses fases, centenars dels refugiats concentrats a les comarques gironines. Fins a l'estiu de 1943 hi anaven, bàsicament, famílies jueves, britànics i nord-americans que gaudien d'un règim de llibertat vigilada a la població

mentre esperaven l'autorització per abandonar el país. El gener de 1944, s'hi concentrà un contingent d'un miler de marins italians que havien arribat mesos abans a l'illa de Menorca. Finalment, un cop finalitzada la Segona Guerra Mundial, Caldes de Malavella esdevingué el lloc d'internament d'un grup nombrós de presumptes agents secrets alemanys que vivien a Espanya o que hi havien arribat per escapar dels aliats.

Walter Benjamin

Entre els refugiats jueus evadits per les comarques gironines, el personatge més rellevant, per la seva dimensió intel·lectual, així com per les circumstàncies tràgiques que envoltaren la seva estada, fou el filòsof Walter Benjamin. Benjamin emprengué una llarga fugida, des de París a Perpinyà, passant per Marsella. Posteriorment es traslladà a Portvendres i després a Banyuls, des d'on inicià el darrer tram de l'evasió caminant fins a Portbou a través del coll de Rumpisó. Fatigat després d'una llarga caminada, s'allotjà a l'Hostal França, on s'assabentà de les intencions del govern espanyol de retornar-lo a França, la qual cosa s'ha considerat un dels desencadenants del seu suïcidi, el 26 de setembre de 1940. La seva figura es recorda a Portbou, especialment després que l'escultor Dani Karavan construís un monument commemoratiu, el Memorial *Passatges*, en homenatge als milers de persones que escaparen del nazisme.

Els balnearis de Caldes de Malavella acolliren, de manera ininterrompuda, militars aliats, jueus, marins italians i espies nazis

>> *El general britànic Reginald Miles es va suïcidar el 20 de març de 1943 a l'Hotel París de Girona.*

Reginald Miles

La Guàrdia Civil de Queixans detingué, el 16 d'octubre de 1943, el general britànic Reginald Miles. Nascut a Nova Zelanda l'any 1892, Miles havia combatut, com a general de brigada, amb l'exèrcit aliat a Egipte i a Líbia, on fou capturat el novembre de 1941. Empresonat a Itàlia, el mes de març de 1943 aconsegueix fugir i arribar a Suïssa, des d'on la resistència francesa el condueix fins a la frontera amb Espanya. Un cop a Figueres, fou traslladat a la Comissaria de Policia i autoritzat a residir a l'Hotel París amb l'obligació de presentar-se diàriament davant del comissari. El dia 20 d'aquell mes es localitzà el seu cadàver. Miles s'havia suïcidat a l'habitació que ocupava. L'ambaixador britànic a Espanya, Samuel Hoare, demanà una investigació a les autoritats espanyoles manifestant que tenia sospites que la Gestapo podia estar implicada en la seva mort, una valoració basada en el testimoni de dos pilots britànics que mesos abans havien denunciat haver estat interrogats a Figueres per una persona que parlava an-

glès amb un fort accent alemany. Miles fou enterrat al cementiri de Figueres en un cerimònia en què l'exèrcit espanyol li va retre honors de general.

Paul Henri Spaak

Alguns polítics belgues, holandesos i polonesos creuaren els Pirineus per dirigir-se a la Gran Bretanya, on es constituïren els respectius governs a l'exili. A principis d'agost de 1940 arriba a Figueres el cap de govern belga, Hubert Pierlot, acompanyat del ministre de Defensa, Paul Henri Spaak. El seu objectiu era anar a Londres. Després de passar per Girona són autoritzats a desplaçar-se a Barcelona, on s'allotgen a l'Hotel Majèstic. Allí esperen durant tres mesos l'autorització per dirigir-se a Lisboa, un permís que mai no arribà, probablement per la influència de pressions alemanyes. Finalment, el 22 d'octubre decideixen marxar cap a Portugal eludint la vigilància policíaca. Després de la Segona Guerra Mundial, Spaak (1899-1972) fou un dels precursors de la unió duanera entre Bèlgica, Holanda i Luxemburg (Benelux), president del Consell d'Europa, un dels impulsors més destacats de la Comunitat Econòmica Europea i secretari general de l'OTAN. Durant anys va mantenir un comportament força hostil contra el franquisme, que s'atribueix a l'actitud espanyola durant el període en què fou retingut a Barcelona.

Josep Calvet és historiador.

PER SABER-NE MÉS

CALVET, Josep. *Les muntanyes de la llibertat*, Barcelona, L'Avenç, 2008

«Des de l'Alt Empordà a la llibertat. El pas de refugiats estrangers durant la Segona Guerra Mundial», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 27, 2004, p. 153-185.

>> *Els jueus d'arreu d'Europa veieren que la frontera espanyola dels Pirineus seria una de les úniques que oferien l'esperança de la llibertat.*

Els homes jueus anaven al centre de detinguts de Figueres o Girona, les dones a la presó de dones de Girona, i els seus fills a l'Hospici Provincial